

تأثیر استقرار کاربری‌های شهری در توسعه ارزش‌های اسلامی در شهر ارومیه (مطالعه موردی: منطقه ۱ شهرداری ارومیه)

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۱۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۹/۱۴

اصغر عابدینی^۱

مریم عبادی شرف‌آباد^۲

چکیده

اسلام، که یک شیوه کامل زندگی است، ضمن توجه به الگوهای رفتاری انسان به کالبد سکونتگاه‌های او که عرصه زیست و فعالیت هستند مورد توجه قرار داده و آرمان‌های اسلامی را تعقیب می‌کند به طوری که پیوند جدایی‌ناپذیری بین زندگی مادی و معنوی ایجاد کرده است. بنابراین در طراحی و قرارگیری مهم‌ترین فضاهای شهر اسلامی از جمله مساجد، مدارس و حتی بازار و فضاهای سبز به‌عنوان فضاهایی که علاوه بر تأمین معیشت، شهروندان را دعوت به حضور در آن مکان‌ها می‌کند به‌همین دلیل طراحی هریک از کاربری‌های شهری در راستای تحقق جهان‌بینی دینی باید به‌نحوی باشد که مانع غفلت از یاد خدا شود و فرد را در انجام واجبات و مستحبات و رعایت ارزش‌های دینی یاری رساند. این مقاله به بررسی تأثیر کاربری‌های شهری (مسجد، مدرسه، فضا سبز، فروشگاه و مسکن) در گسترش ارزش‌های اسلامی (امنیت، آرامش، معنویت، عدالت و تعاملات اجتماعی) در منطقه ۱ شهرداری ارومیه، که شرایط مطلوبی (سرانه بالای کاربری‌ها و بافت جدید شهری) دارد، می‌پردازد. روش تحقیق توصیفی - کاربردی و جمع‌آوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه‌ای و جامعه آماری پژوهش جمعیت منطقه ۱ شهرداری ارومیه می‌باشد که از طریق فرمول کوکران به‌دست آمده و در تحلیل از ضریب همستگی پیرسون، که با ضریب پیرسون $0/579$ و سطح معناداری کمتر از $0/10$ بین نحوه استقرار کاربری‌های شهری و ارزش‌های اسلامی بیشترین همبستگی وجود دارد و براساس نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی محلات مسکونی بیشترین و مدرسه کمترین ضریب تعیین را در ارزش‌های اسلامی دارد.

واژگان کلیدی: کالبد شهر، کاربری، ارزش، ارزش‌های اسلامی، ارومیه.

^۱. استادیار گروه شهرسازی دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه as.abedini@urmia.ac.ir
(نویسنده مسئول)

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری دانشکده معماری، شهرسازی و هنر دانشگاه ارومیه
maryamebadi1390@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای فکری، فلسفی، هنری، صناعی و تولیدی تمدن‌ها و جوامع بشری «شهر» است که هم از ماندگاری نسبی برخوردار می‌باشد هم تجلی باورهای و ارزش‌های فرهنگی جامعه است و هم اینکه بر رفتار انسان اثر می‌گذارد، ضمن آنکه بیانگر هویت جامعه در انظار جهانیان و تاریخ است، تنظیم‌کننده روابط آحاد جامعه با یکدیگر نیز می‌باشد (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۲). کاربری اراضی شهری و چگونگی توزیع فضایی- مکانی آن یکی از مهم‌ترین کارکردها به‌منظور استفاده بهینه از فضاهای شهری می‌باشد و هدف نهایی از برنامه‌ریزی کاربری زمین ایجاد نوعی «تعادل زیست محیطی» و «عدالت اجتماعی» در روند پیشرفت و آبادانی شهر است که باید به اهداف کیفی مثل ادراک زیبایی، احساس هویت فضایی و احساس وابستگی به محیط نیز پاسخ گوید و با آگاهی از نارسایی و محدودیت استانداردهای کمی در پاسخ به نیازهای شهری، شاخصه‌های مربوط به کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی، آسایش عمومی، حفاظت منابع طبیعی و تاریخی را در نظر گرفته شود.

ساختار کالبدی شهر اسلامی و اجزای آن نشان از فرم‌های ازلی است که در زمین صورت آن در شهر انعکاس یافته است (سجادزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۵). محیط فیزیکی شهرها به‌منظور حمایت از ارزش‌های اسلامی باید با آن هماهنگ باشند و کاربری زمین نیز باید بازتاب مفهوم اسلامی امت، که خواستار یکپارچگی اجتماعی و حفاظت از نیازها و حقوق مردم است، باشد (حمزه‌نژاد و معینی‌مهر، ۱۳۹۲: ۲). شهر اسلامی را شهری است که ارتباط تعریف شده انسان با خدا در آن به نحو مطلوب اتفاق بیفتد، بنابراین شهر و عناصر آن باید موجب یادآوری خداوند باشد (رائفی‌پور، ۱۳۹۴). هر محیط مسکونی اعم از خانه، مدرسه، مسجد و... نمادی از وجود خواست‌های انسان است به‌همین دلیل در معماری سنتی برای ساختن بناها به عوامل تأثیرگذار بر روان انسان توجه خاصی می‌کردند.

کاربری اراضی در شهرهای اسلامی، با یک مسجد در مرکز شهر و فضای تجاری در مجاورت آن و اطراف آنها را همسایگی‌های مسکونی فرا گرفته که مسجد و مدرسه، به‌عنوان مراکز عمومی، از نواحی مسکونی، به‌عنوان مراکز خصوصی، جدا می‌گردید (قرلباش و نجاری الموتی، ۱۳۹۲: ۱۷). محله به‌عنوان تبلور فضایی شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه از انسجام و هماهنگی برخوردار بوده است. به‌عبارت‌دیگر، محله یک تشکل اجتماعی است که عناصر

تشکیل‌دهنده آن عبارت‌اند از: خانه‌های مسکونی، مسجد، میدان و میدانچه، بازار و بازارچه و گذر کوچه. واحدهای محله‌ای به دلیل اندازه خود می‌توانند موجبات مشارکت در شکل دادن به محیط خود را فراهم آورند و مرکز محله حس مکان و مرکزیت را تقویت کنند (لطیفی و صفری چایک، ۱۳۹۳: ۹) که در پیونددهی شخصی، منافع مشترک و وحدت اخلاقی مشترک متجلی بوده است. مناطق مسکونی عملاً متراکم بوده و هرکدام دارای مسجد، مدرسه، نانوايي، مغازه اشیا و لوازم ضروری مختص به خود بوده است (محمدی و شیخ بیگلر: ۱۳۸۷، ۳۷۹). در شهرهای اسلامی بر ترکیب کاربری‌های شهری توجه داشتند تا با تعالیم و ارزش‌های اسلامی ضمن پاسخگویی به نیازهای مادی شهروندان آنها را به سوی ارزش‌های اسلامی نیز هدایت کند. اما ورود اتومبیل و وسایل نقلیه و ضرورت تقسیمات مدیریتی جدید بافت قدیمی شهرها به هم ریخته است. عناصر و ارزش‌های دگرگون شده عبارت‌اند از: ۱- دگرگونی بنیادی در شکل و بافت محله؛ ۲- کم شدن فضای مفید مسکونی و فضای سبز و باز خصوصی؛ ۳- تغییر شکل شبکه ارتباطی؛ ۴- کم شدن مقیاس پیاده؛ ۵- تغییر شکل و گسترش فعالیت‌های محله‌ای؛ ۶- از بین رفتن حجاب مسکونی؛ ۷- کم‌رنگ شدن روابط اجتماعی و ۸- کم‌رنگ شدن ارزش‌های فرهنگی (سویزی و غفاری، ۱۳۹۳: ۷). با گسترش شهرنشینی، رشد و توسعه شهرها، نفوذ فرهنگی غربی و گسترش ساخت‌وسازهای مدرن موجب از بین رفتن ساختار معماری و شهرسازی اسلامی، اختلاط کاربری‌های مزاحم، جداگرنی گروه‌های شهری (فقر و ثروتمندان)، شکاف امکانات و خدمات شهری، جداگرنی کاربری‌هایی (مانند مسجد و بازار)، از بین رفتن محرومیت و... شده که به دنبال خود ارزش‌های اسلامی را در شهرها کم‌رنگ کرده است. تفکیک فضاهای کار و تفریح و سکونت از یکدیگر موجب سردی و بی‌روحی این فضاها و کاهش روابط انسانی و افزایش آلودگی زیست محیطی و در نتیجه موجب کاهش پایداری در سکونت-گاه شده است.

شهرسازی نوین همزاد توسعه صنعتی است. تحولات ناشی از صنعت جدید، ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع را دگرگون کرده و باعث توسعه شهرنشینی شده است (وطن‌خواه و همکاران، ۱۳۹۳: ۳). این مسئله امر شهرسازی و معماری اسلامی را در عمل تحت تأثیر خود قرار داده و ما در عالم اسلام با شهرهایی مواجه‌ایم که فاصله زیادی با هویت اسلامی دارند. تأثیر و نفوذ نظری مغرب زمین تا حدی است که به کم‌رنگ شدن تأثیر اسلام بر

شکل‌گیری بنیان‌های زیست اجتماعی مسلمانان در تبیین‌های نظری منجر شده است. این نگرش تقلید ساختار و کالبد شهری در جهان اسلام از مغرب زمین را تقویت می‌کند (بیات، ۱۳۹۴: ۲) که موجب کم‌توجهی به ویژگی‌های محلات اسلامی (عدالت اجتماعی، تعاملات عمومی، تعادل، معنویت و ...) گردیده که نیازمند تناسب مطلوب بین ابعاد فضا و کالبد، همراه با حفظ ویژگی‌های روانی و ارزش‌های انسانی است.

شهر ارومیه با پنج منطقه شهری، که از بین آنها، منطقه یک شهرداری به‌عنوان محدوده جدید شهری، نوساز بودن بافت و بالا بودن سرانه کاربری‌ها برای مطالعه موردی انتخاب شده است که به بررسی رابطه (قرارگیری کاربری‌های شهر اسلامی) مسجد، مدرسه، فضای سبز، فروشگاه و مسکن با ارزش‌های اسلامی (امنیت، آرامش، معنویت، عدالت و تعاملات اجتماعی) در یک منطقه جدید شهری با تغییرات مدرنیسمی در جهت ایجاد شهر با ویژگی‌های اسلامی لازم می‌باشد تا بتوان این ارزش‌ها را در منطقه جدید شهری منطبق و به‌دنبال آن ارزش‌های گذشته کاربری‌های شهری را تجدید نمود. به‌طورکلی به بررسی ارزش‌های اسلامی در یک منطقه جدید شهری می‌پردازد.

اهداف و پرسش تحقیق

اصلی‌ترین هدف این مقاله شناخت رابطه بین ویژگی‌های کالبدی و ارزش‌های اسلامی است که به بررسی تأثیر قرارگیری کاربری‌های شهری (مسجد، مدرسه، فروشگاه، فضای سبز) بر ارزش‌های اسلامی در منطقه ۱ شهرداری ارومیه و ارائه راه‌کارهایی جهت گسترش نقش و تأثیر کاربری‌ها در ارزش‌های (امنیت، عدالت، تعاملات اجتماعی، آسایش و معنویت) است. پرسش این پژوهش عبارت است از: آیا بین قرارگیری کاربری‌های شهری و گسترش ارزش‌های اسلامی رابطه‌ای وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

محمدیان و وثیق (۱۳۹۲) در مقاله «ساخت فضایی و کالبدی شهر ایرانی - اسلامی» فضاهای شهری و عناصر دخیل در ساخت فضایی شهر از حکومت ماد تا عصر پهلوی را مورد بررسی قرار داده‌اند و در تبیین ساخت کالبدی و فضایی شهر، با طرح بعد اجتماعی و کیفیت تعامل اجتماعی بین دولت و مردم در دوره زمانی ذکر شده و نمود آن در بافت شهر، اصل پیوستگی فضایی در

سازمان فضایی شهر را مورد تأکید قرار داده است. امیری و قنبری (۱۳۹۳) در مقاله «شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر متون اسلامی» اصول دین اسلام برای یک شهر اسلامی را از میان آموزه‌های دینی و کلام معصومین و همچنین نظر متخصصین شهرساز در این زمینه با استنباط عقلی استخراج و به‌صورت شاخص‌هایی بیان گردیده و در نهایت راهکارهای اسلامی‌تر شدن شهرهای معاصر در قالب مدلی ارائه گردیده که از مهم‌ترین راهکارها می‌توان به تلاش برای حفظ صیانت خانواده، هویت‌بخشی به محلات، عبرت‌رسانی، هدایت‌رسانی و تعادل‌بخشی اشاره نمود که از راه‌حل‌های کالبدی آنها بزرگ بودن منازل، تعداد مناسب فضاهای مذهبی در محلات، وجود آرامستان در بافت درونی محلات، سادگی مساجد، مقیاس انسانی بناها و... است. سویزی و غفاری (۱۳۹۳) در مقاله «ارتقاء هویت ایرانی-اسلامی در شهرسازی و معماری محلات شهرهای جدید (نمونه موردی: محله استاد شهریار B7 شهر جدید پولاد شهر اصفهان)» نشان می‌دهد که علی‌رغم مطابقت طرح آماده‌سازی محله مورد مطالعه بر اصول محله‌محوری و تناسب طرح فوق با ویژگی‌های سرزمینی-مذهبی کشور، محله مذکور در دستیابی به شاخصه-های شهرسازی ایرانی-اسلامی چندان موفق عمل ننموده است. اگرچه از نظر کیفیت محیط شهری محله مورد مطالعه به لحاظ دسترسی-ترافیکی و زیست محیطی در سطح مطلوب‌تری قرار دارد.

با بررسی و مطالعات صورت گرفته مشخص است که موضوع ارتباط بین تأثیر استقرار کاربری‌های شهری در ارزش‌های اسلامی، آنطور که باید، مورد توجه نبوده و همچنین با این موضوع برای شهر ارومیه پژوهشی انجام نشده است. بنابراین این پژوهش می‌تواند ما را در رسیدن به ارتباط بین تأثیر استقرار کاربری‌های شهری در گسترش ارزش‌های اسلامی و نقش آنها در ایجاد شهر اسلامی یاری نماید.

چارچوب مفهومی

ویژگی‌های شهر اسلامی را می‌توان در پنج حوزه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی و ارزش‌های اسلامی را در موارد مختلف مانند نظم، تقوی، اسراف و... دسته‌بندی نمود که این پژوهش در دو قسمت به بررسی کلی مفهوم کالبدی شهری با عناصر (مسجد، مدرسه، فضای

سبز، فروشگاه و مسکن) و ارزش‌های اسلامی و جهانی (امنیت، آرامش، معنویت، عدالت و تعاملات اجتماعی) به‌طور خلاصه می‌پردازد.

کالبد شهری

عوامل مختلفی در ایجاد و فرم دادن به شهر اسلامی نقش بازی می‌کنند. علاوه بر تأثیرپذیری از عوامل محلی همانند توپوگرافی، مشخصه‌های موفولوژیکی شهر متأثر از عوامل اقتصادی-اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حاصل از جامعه جدید ایجاد شده است (قزلباش و نجاری الموتی، ۱۳۹۲: ۱۴). در شهر اسلامی، مسجد جامع، بازار، میدان و محله‌هایی که نسبت به یکدیگر برتری ندارند ظاهر می‌شوند. استقلالی که تنها مبین تمایز است نه برتری. علی‌رغم جدایی قومی و مشخص محلات شهری از لحاظ اداری، قومی، مذهبی و شغلی از نظر کالبدی، مجموعه شهر یکپارچه، پیوسته و اجزای آن در ارتباط بوده است و در همه مراحل تحول شهر، نظم حاکم بر آن مبتنی بر حقوق برابر شهروندان و پرهیز از دو قطبی شدن شهر و تخصیص شهر و امکانات آن به نحو معتدل بین شهروندان بوده است (محمدیان و وثیق، ۱۳۹۳: ۱۲).

۱. مسجد: مسجد به‌عنوان پایه طراحی شهری مورد نظر قرار می‌گرفته است. ابتدا مسجد ساخته می‌شد و بعد از آن همسایگی و خیابان‌ها طراحی می‌شد. مساجد در کنار مکان‌های اصلی رفت‌وآمدهای روزانه مردم مانند بازارها، میادین و مسیرهای اصلی قرار می‌گرفته‌اند. تا زندگی دنیوی و اخروی مردم درهم آمیخته بوده و عبادت و رفتارهای روحانیت در زندگی اجتماعی مردم حضور داشته باشد (قزلباش و نجاری الموتی، ۱۳۹۲: ۱۶). مسجد به دلیل فعالیت‌هایی که در محله یا در اطراف مسجد و خود مسجد روی می‌داده باعث هویت و شخصیت سیما و منظر محله می‌گردیده و هویت محله باعث حفظ ارزش مسجد آن محله می‌شده و به این ترتیب به‌صورت یک عنصر پایدار و نمادی در محله درمی‌آمده است (جعفریان ثمرین و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). با توجه به عملکردهای مسجد هم‌جواری مساجد با کاربری‌های فرهنگی، اجتماعی و آموزشی می‌تواند موجب ارتقا عملکرد آن شود. از قدیم تا اکنون از بین عناصر شهری و بازار با مسجد پیوند قوی‌تری داشته است (کریمی، ۱۳۹۲: ۴). همچنین مسجد باید در محلی باشد که مسافت آن برای مردم ساکن در هر جهت از جهات شهر برابر باشد، اینکه چنین مسجدی برای مردمی که در یک سمت شهر زندگی می‌کنند با کمترین هزینه جسمی و مالی در دسترس باشد

درحالی‌که دسترسی به آن برای آنان که در سمت دیگر شهر زندگی می‌کنند موجب هزینه جسمی و مالی بیشتر باشد که با قاعده عدل و انصاف سازگار نیست (اراکي، ۱۳۹۴).

۲. بازار: بازار منطقه‌ای معینی است که افراد در آن به دادوستد و خریدوفروش کالا می‌پردازند که مهم‌ترین فضای شهری و عامل ارتباطی در شهرهای ایرانی بوده است. بازار ایرانی در ادوار گذشته به‌عنوان شالوده شهر، کلیه فعالیت‌های عمومی شهر را در خود متمرکز می‌کرد و از نظر اجتماعی و فرهنگی مرکز شهر به حساب می‌آمد (فراهانی و نارنگی، ۱۳۹۲: ۸). ازجمله قوانینی که در استقرار کاربری‌ها وجود داشت استقرار کاربری آلوده کننده محیط شهری در خارج از شهر و قرارگیری کاربری سازگار در داخل بازار بود مثل مغازه فروشی‌ها اما امروز جای بازار با فروشگاه‌ها و مراکز تجار کنار خیابان عوض شده و پیوند گذشته بازار از بین رفته است.

۳. مدرسه: مدرسه با تمام فعالیت‌های متنوع و خاص خود و در کنار عملکرد آموزشی خود، قابلیت تعامل با محله در بهره‌وری از امکانات را دارد. مهم‌ترین نظریه طراحی شهری مرتبط با مکان مدارس و متکی بر تعریف محله، نظریه واحد همسایگی است. نقطه قوت این نظریه تأکید خاصی است که بر احیای حریم و حدود محله‌ها دارد که بازگرداندن آرامش و ایمنی محله‌های قدیم به محله‌های مسکونی و رفع سردرگمی زندگی در شهرهای بزرگ، از نتایج مثبت آن است (گودرزی سروش و همکاران، ۱۳۹۱: ۹) که به‌عنوان مکان مرکزی، مانند سایر امکانات روزانه، در سطح محله با توزیع مناسب و کوتاهی سفر زمینه‌ای برای پایداری شهر و ساختار آن است. به‌همین خاطر، برنامه‌ریزان در بررسی کیفیت محلی مجاورت کاربری‌های کوچک و متراکم را مطرح می‌کنند زیرا موجب دسترسی سریع و کاهش سفر می‌شود (Boussauw & et al, 2014:2).

۴. مسکن: معماری مسکن نیز، که در پی فراهم کردن محیط و فضای مناسب برای زیست است، نقش مهمی در تأمین نیازهای مادی و معنوی بشر ایفا می‌کند. دین مبین اسلام، که برای سعادت بشر در زمینه‌های مختلف برنامه‌ریزی دارد، به اهمیت مسکن و نوع معماری توجه داشته است (الهی‌زاده و سیروسی، ۱۳۹۳: ۶). از نظر اسلام، مسکن خوب مسکنی است که دو ویژگی داشته باشد یکی آنکه برای اهل خانه دلپسند و دل‌پذیر باشد و دیگری آنکه در منطقه خوب و مناسبی قرار گرفته باشد و در انتخاب مسکن باید هم به مناطق مذهبی و مقدس، هم به

رفاه مادی، وسعت خانه و هم به دسترسی مناسب مساکن به مراکزی مثل مدرسه و مسجد و کتاب‌خانه توجه داشت (قرائتی، ۱۳۹۳: ۴۷، ۵۰، ۵۳، ۷۰).

۵. فضای سبز: وجود باغ و بوستان در شهر و اطراف آن، از نعمت‌های الهی است. قرآن می‌فرماید: «جَنَّاتٍ عَن يَمِينٍ وَ شِمَالٍ» (قوم صبا در منطقه‌ای زندگی می‌کردند که باغ‌هایی از راست و چپ داشت) شاید راست و چپ اشاره به تمام مناطق اطراف شهر داشته باشد. بارها قرآن نیز خبر از بوستان‌های زیبا داده است: «حَدَائِقَ غُلْبَانٍ» (باغ‌هایی که سرور آفرین است) و.... (قرائتی، ۱۳۹۳: ۱۰۰). کاربری فضای سبز در شهرها، به لحاظ اثراتی که بر محیط زیست دارد و از طرفی به لحاظ نقش غیرقابل انکار که فضای سبز بر سلامت جسمی، روانی و اجتماعی شهروندان می‌گذارد، بیش‌ازپیش اهمیت یافته است. درختان و علفزارها در فضاهای عمومی بیرون از خانه وابستگی‌های اجتماعی که در شهرهای امروزی روزبه‌روز از هم گسسته می‌شوند را قوت می‌بخشد و برای کاهش پرخاشگری و رسیدن به آرامش روحی بسیار مؤثرند و عاملی برای ایجاد صمیمیت می‌شوند (مشکینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴). فضای سبز شهری می‌تواند اثرات مثبت مختلفی بر سلامت انسان داشته باشد که در اولین مرحله ارتباط با طبیعت دارای مزایای روانی است که موجب کاهش استرس، افزایش نشاط روحی و طول عمر همچنین فضاهای سبز شهری با افزایش انسجام و هویت برای رفاه اجتماعی مفید می‌باشند (Bertram & Rehdanz, 2015: 2). فضاهای سبز علاوه بر نقش مهمی که در سلامت عمومی و بهبود عملکرد زیست محیطی شهرها دارند، برای بررسی عدالت محیطی هم استفاده می‌شوند زیرا که در بسیاری از شهرها، محله‌ها و جوامع کم درآمد دسترسی پایین‌تری به پارک‌های امن و خوب و دیگر فضاهای باز شهری دارند (Wolch et al, 2014: 6).

ارزش‌های اسلامی

ارزش‌ها و اصول در اسلام به دو دسته تقسیم می‌شوند که دسته‌ای از آنها مربوط به تفکر خاص اسلامی مثل توحید و تقوا و دسته دیگر مربوط به اصول جهانی است که اکثر مکاتب به آنها تأکید می‌کنند که در زیر به تعدادی از این ارزش‌ها اشاره شده است:

۱. امنیت: امنیت از مهم‌ترین و ضروری‌ترین نیازهای جامعه بشری است. «شَرِّ الْبِلَادِ بَلَدٌ لَا أَمْنَ فِيهِ وَ لَا خَصْبٍ» (بدترین شهرها شهری است که در آن امنیت و ارزانی نباشد) (قرائتی،

۱۳۹۳: ۸۴). امنیت انسانی یک مفهوم گسترده است که طیف متنوعی را در برمی‌گیرد به‌عنوان مثال در ناامنی فیزیکی، امنیت جسمی و مالی با جرم و جنایت و تصرف و نگهداری مورد تهدید قرار می‌گیرد یا تهدیدی که امنیت سبک زندگی و ارزش‌های فرهنگی مردم را با رشد سریع جمعیت تحد تأثیر قرار می‌دهد (2: Graham, 2015). امنیت در جامعه و شهر اسلامی مشتمل بر ابعاد متفاوتی است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: امنیت اجتماعی، امنیت در مقابل هجوم بیگانگان، امنیت در مقابل عوارض فعالیت‌های انسان (انواع آلودگی‌های محیطی صوتی و بصری)، امنیت روانی در مقابل وسوسه‌های شیطانی و مصرف‌گرایی و رقابت‌های مادی، امنیت روانی در مقابل ساخته‌های انسان و امنیت ضعفا در برابر اقویا (مثل امنیت پیاده در مقابل سواره) (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۲). امنیت یکی از مؤلفه‌های مهم شهر آرمانی و مطلوب است که امکان زیست و آسایش را برای شهروندان فراهم می‌کند.

۲. عدالت: مفهوم عدالت اجتماعی برای مسائل خاصی از جمله دسترسی به خدمات بهداشت عمومی، دسترسی به عدالت محیطی یا دستیابی به عدالت اجتماعی برای گروه‌های خاص مانند معلولان، کودکان، زنان و غیره که از کمبود عدالت رنج می‌برند استفاده می‌شود (2: Barrett & Lynch, 2015). در فرهنگ اسلامی، محترم شمردن محرومان و نیازمندان مورد تأکید پیشوایان دینی و تبعیض میان آنان و دیگر اقشار جامعه مورد نکوهش و سرزنش است. بنابراین در توزیع امکانات و فضاهای عمومی، نباید میان منطقه مسکونی آنان و دیگر مناطق شهری تفاوت قائل شد. مسئولان شهری و مسکن باید توجه کنند که در توسعه شهری و توزیع امکانات، کاری نکنند که تفاوت محله‌ها بستری برای طبقاتی شدن جامعه شود (قرائتی، ۱۳۹۳: ۹۱ و ۹۲). در شهر اسلامی عدالت از بسیاری جهات از جمله دسترسی مناسب کلیه جامعه به امکانات عمومی از طریق مکان‌یابی مطلوب عناصر و مجاورت متناسب و متجانس آنها، تناسب مطلوب بین ابعاد فضا و کالبد با ویژگی‌های روانی و جسمانی انسان، ایجاد تعادل بین طبیعت و مصنوع انسان، تعادل بین عملکردهای پاسخگو به نیازهای معنوی و مادی انسان قابل توجه است (اوصانلو و کاشانی‌جو، ۱۳۹۲: ۱۰). بنابراین عدالت در شهر باید به‌دنبال تخصیص مناسب و متناسب امکانات و خدمات، استفاده از توان بالقوه و بالفعل در شهر، از بین بردن شکاف بین فقیر و غنی در شهر جلوگیری از به‌وجود آمدن زاغه‌های فقیر باشد (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴). توجه به

حقوق گروه‌های خاص مثل معلولان و... دسترسی به خدمات و همچنین از لحاظ حقوق شهری همه باید مساوی باشند. عدم وجود الگوی شهر (بالا - پایین) در شهر اسلامی، طوری است که اگر یک فرد در بالای شهر امکان استفاده از پارک و امکانات را دارد، آن پایین شهری هم باید داشته باشد. الگوی شهر اسلامی این است که اگر کسی وارد یک شهر می‌شود احساس دوگانگی نکند (رحیم‌پور ازغدی، ۱۳۹۲). بنابراین عدالت اجتماعی آرمان شهر اسلامی است.

۳. معنویت: اسلام در تربیت انسان دائماً به مسئله جهت‌گیری در کارها اشاره می‌کند. ده‌ها بار با عبارت «فی سَبِيلِ اللَّهِ»، «لِوَجْهِ اللَّهِ» و «إِبتِغَاءِ مَرْضَاتِ اللَّهِ» سفارش کرده که نیت الهی را فراموش نکنید. در بافت شهر اسلامی، ضمن اینکه راه‌ها مردم را به مقاصد زندگی دنیوی هدایت می‌کند، آنها را به مقاصد معنوی نیز هدایت کند؛ مسجد، حسینیه، امامزاده، قبور شهدا، دانشمندان و خدمتگزاران از عوامل تربیت بشر جهت ذکر خدا و رسیدن به خدا هستند. در نحوه ساخت و ساز شهر و مسکن قرآن می‌فرماید: «وَ اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً» (خانه‌های خود را رو به قبله بسازید) (قرآنی، ۱۳۹۳: ۹۱ و ۹۲). حس شنوایی تأثیر زیادی در ارتباط مساجد و کاربری‌های اطراف آن دارد و صوت اذان که پیام خاصی را منتقل می‌کند یکی از عواملی است که ذهن را متوجه خدا می‌کند (خدایی و خزاعی، ۱۳۹۳: ۱۴). بنابراین باید مسجد در طراحی‌های شهری به‌عنوان یک مکان معنوی مورد توجه قرار گیرد.

براساس آیات و روایات زندگی اسلامی زندگی یاد است، که یکی از اساسی‌ترین شرایط آن تماس و ارتباط مستمر با آیات آسمانی و زمینی خداوند و تأمل و تدبر در آنهاست، این تماس و ارتباط مستمر در صورتی امکان‌پذیر است که زندگی شهری به نحوی باشد که نگاه به آسمان و آیات الهی آن و به زمین و آیات الهی آن نظیر کوه و دشت و سبزه و صحرا امکان‌پذیر باشد (اراکي، ۱۳۹۴).

۴. آرامش: آسایش و آرامش در محل سکونت، در اسلام، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در دیدگاه امام علی(ع) نبود آسایش و رفاه برای مردم احساس کمبود دائمی را سبب می‌گردد (کلانتری خلیل‌آباد، ۱۳۹۳: ۶). موارد دیگری نظیر نظم، تنوع، تعادل، کمال‌گرایی، هماهنگی با طبیعت، حفظ حریم و حرمت اشخاص و خانواده همگی به ایجاد شرایط تجلی آرامش برای ساکنین دخالت دارند. به‌طور کلی دین مهم‌ترین پناهگاه انسان برای رسیدن به آرامش

است، توجه طراحان بناها و شهرهای ایرانی - اسلامی به مبانی پایه دین اسلام موجب توجه ویژه آنها به لزوم ایجاد آرامش در معماری و شهرسازی خواهد بود (پیربابایی و فرخی، ۱۳۹۰: ۹). فاصله و زمان عوامل مهم در اندازه‌گیری میزان آسایش و راحتی انسان‌ها به‌شمار می‌آیند چراکه بر اثر تأمین آنها سهولت دسترسی به خدمات شهری، که یکی از اهداف مهم برنامه‌ریزی شهری است میسر می‌شود (سلیمانی مقدم، ۱۳۹۴: ۷).

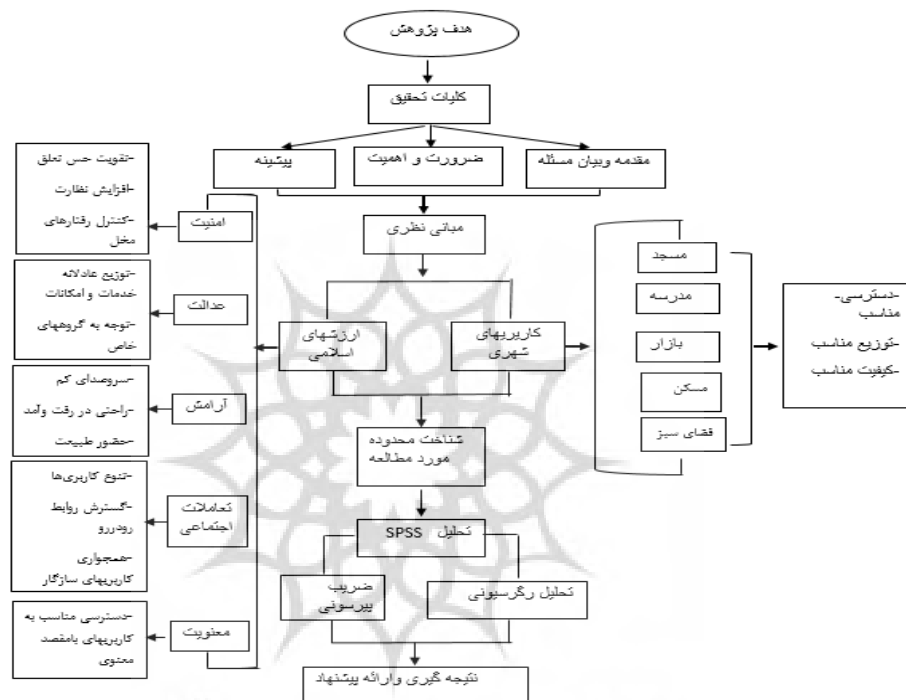
۵. تعاملات اجتماعی: در بین نیازهای انسانی نیاز به روابط اجتماعی از مهم‌ترین نیازهاست. کالبد شهرها، چگونگی قرارگیری کاربری‌ها، تنوع عناصر نوع پراکندگی و ارتباط آنها باهم و سلسله مراتب فضاها، مختلف شهری نقش مهمی در افزایش یا کاهش تعاملات اجتماعی و وحدت بین شهروندان دارد.

یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر وحدت جامعه میزان امکان تماس‌های رودرو بین آحاد جامعه است که در مکان‌های مختلفی چون کوچه، خیابان، مسجد، بازار، میدان و سایر اماکن عمومی و در مراسمی چون نماز جمعه، نماز جماعت، مراسم فرهنگی و... امکان آن افزایش می‌یابد. پس توجه به فضاها و مکان‌هایی که در تقویت وحدت مورد نظر تعالیم اسلامی مؤثرند، در برنامه‌ریزی نقش شایانی ایفا نموده بایستی مورد توجه طراحان و برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان قرار داشته باشد (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۲۳).

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که در جمع‌آوری اطلاعات در بخش چارچوب نظری، روش کتابخانه‌ای انتخاب شده است. در این پژوهش، برای بررسی موضوع ابتدا شاخص‌های مرتبط در قالب ۲۰ سؤال و در دو بعد اصلی به ارزیابی وضع موجود و تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته شده است. جامعه آماری این تحقیق جمعیت منطقه ۱ شهرداری ارومیه است که براساس آمار سال ۱۳۹۵ جمعیت آن ۱۷۴۹۰۰ نفر بوده است. براساس آزمون کوکران تعداد ۳۲۵ پرسشنامه تهیه و در سطح منطقه تکمیل گردید. روش نمونه‌گیری با استفاده فرمول کوکران بوده است. به‌منظور سنجش نظر پاسخگویان، پاسخ‌های آنان براساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) سنجیده شده است و روایی آن تأیید و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت. همچنین با وارد کردن اطلاعات به‌دست

آمده از پرسشنامه در محیط SPSS، برای بررسی نرمال بودن از آزمون کولموگروف اسمیرنوف و با ضریب همبستگی پیرسون معناداری فرضیه اثبات و سپس از طریق رگرسیون خطی ساده و چند متغیره، متغیرهای مستقل و وابسته مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

شکل شماره ۱ مراحل و متغیرها و شاخص‌های تحقیق

منبع: نگارندگان، (۱۳۹۷).

محدوده مورد مطالعه

منطقه یک شهرداری ارومیه با جمعیت ۱۷۴۹۰۰ نفر بر پهنه‌ای به مساحت ۶۷۳۲/۷ هکتار در جنوب شهر چایی قرار گرفته است که علی‌رغم گستردگی زیاد این منطقه از نظر بافت اجتماعی یک همگونی نسبتاً متعادلی دارد. بیشتر ساکنان آن را طبقه متوسط به بالا تشکیل می‌دهد و دارای

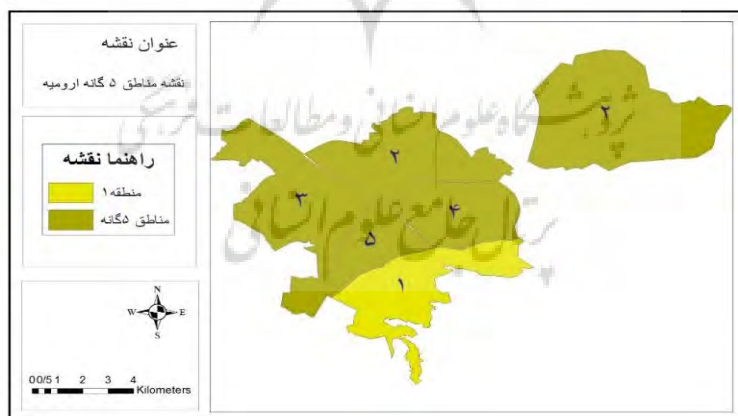
تأثیر استقرار کاربری‌های شهری در توسعه ارزش‌های اسلامی در شهر ارومیه ... ۱۰۹

بافت جدید و نوساز شهر است که در آن سهم اکثر کاربری‌های شهری نسبت به مناطق دیگر وضعیت مطلوبی را دارا می‌باشد.

جدول شماره ۱ وضعیت شاخص‌های مورد بررسی در منطقه اشهر ارومیه سال (۱۳۸۵)

ردیف	نوع کاربری	مساحت	سهم نسبی		سرانه
			سهم از کل مساحت شهر (درصد)	سهم از مساحت اراضی خالص (درصد)	
۱	مسکونی	۹۶۱۲۱۰۷	۲۹/۳۳	۴۵/۵۴	۵۶/۹۹
۲	تجاری	۳۰۳۵۴۱	۰/۹۳	۱/۴۴	۱/۸۰
۳	فضای سبز	۱۱۶۷۲۹۱	۳/۵۶	۳/۵۳	۶/۹۲
	فضای سبز تجهیز شده	۱۸۵۴۷۸	۰/۵۷	۰/۸۸	۱/۱۰
۴	آموزش عمومی	۲۸۲۱۸۶	۰/۸۶	۱/۳۴	۱/۶۷
	آموزش عالی و فنی و حرفه‌ای	۲۰۰۸۳۱	۰/۶۱	۰/۹۵	۱/۱۹
۵	مذهبی	۲۹۷۳۳	۰/۰۹	۰/۱۴	۰/۱۸

منبع: طرح جامع شهر ارومیه، (۱۳۸۸).

شکل شماره ۲ موقعیت منطقه

منبع: نگارندگان، (۱۳۹۷).

یافته‌های پژوهش

- ۱- آیا بین قرارگیری کاربری‌ها شهری (مسجد، مدرسه، فروشگاه، مسکن و فضای سبز) و گسترش ارزش‌های اسلامی رابطه‌ای وجود دارد؟
- برای بررسی رابطه بین دو متغیر قرارگیری کاربری‌ها و گسترش ارزش‌های اسلامی از تکنیک آماری ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.
- H1: به نظر می‌رسد بین قرارگیری کاربری‌ها شهری (مسجد، مدرسه، فروشگاه، مسکن و فضای سبز) و گسترش ارزش‌های اسلامی تأثیر معناداری وجود دارد.
- H0: به نظر می‌رسد بین قرارگیری کاربری‌ها شهری (مسجد، مدرسه، فروشگاه، مسکن و فضای سبز) و گسترش ارزش‌های اسلامی تأثیر معناداری وجود ندارد.

جدول شماره ۲ آزمون همبستگی پیرسون فرضیه تحقیق

Sig	ضریب همبستگی	تعداد پاسخگویان	سطح معناداری
/۰۰۰	R=۰/۵۷۹	N= ۳۲۵	= /۰۵

- با توجه به جدول فوق میزان ضریب پیرسون برابر با (۰/۵۷۹) است که میزان شدت متوسط و رابطه مستقیم بین دو متغیر را نشان می‌دهد. با توجه به سطح معناداری که کمتر از (۰/۰۱) می‌باشد بین دو متغیر قرارگیری کاربری‌ها و گسترش ارزش‌های اسلامی بیشتر از (۰/۹۹) همبستگی وجود دارد بنابراین فرضیه H1 مورد قبول واقع می‌شود.
- ۲- تعیین اثر متغیرهای مورد مطالعه بر گسترش ارزش‌های اسلامی:
- به منظور تعیین اثر متغیرهای مورد مطالعه بر گسترش ارزش‌های اسلامی، از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شده که نشان می‌دهد متغیر مدرسه با ضریب تعیین (R2) ۰/۰۳۱ بر متغیر وابسته (گسترش ارزش‌های اسلامی) توسط این متغیر تبیین می‌گردد و همچنین متغیرهای فروشگاه با (R2) ۰/۱۰۵، فضای سبز با (R2) ۰/۱۲۴، مسجد با (R2) ۰/۱۵۸ و مسکن با (R2) ۰/۲۶۲ از تغییرات متغیر وابسته گسترش ارزش‌های اسلامی را تبیین می‌کند.

جدول شماره ۳ رگرسیون چندگانه برای بررسی اثر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب تعیین
مدرسه	ارزش‌های اسلامی	۰/۰۳۱
فروشگاه	ارزش‌های اسلامی	۰/۱۰۵
فضای سبز	ارزش‌های اسلامی	۰/۱۲۴
مسجد	ارزش‌های اسلامی	۰/۱۵۸
مسکن	ارزش‌های اسلامی	۰/۲۶۲

جدول شماره ۴ مشخصات کلی مدل رگرسیون چند متغیری

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	تصحیح شده	خطای استاندارد
۰/۶۲۶	۰/۳۹۲	۰/۳۸۹	۰/۳۵۹

جدول شماره ۵ ضرایب متغیرهای رگرسیون چند متغیره

متغیر	B	Std error	Beta	t	Sig
مدرسه	/۰۳۱	۰/۰۲۲	۰/۰۲۶	/۵۶۹	۰/۰۰
فروشگاه	۰/۰۷۹	۰/۰۱۸	۰/۲۰۴	۴/۳۷۳	۰/۰۰
فضای سبز	/۰۷۰	۰/۰۲۰	۰/۱۷۲	۳/۵۹۷	۰/۰۰
مسجد	۰/۱۲۵	۰/۰۲۸	۰/۲۰۹	۴/۴۰۶	۰/۰۰
مسکن	۰/۲۰۸	۰/۰۲۹	۰/۳۴۷	۷/۰۹۳	۰/۰۰

برای تعیین نسبی متغیرهای مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته باید به مقدار (Beta) توجه کرد. براین اساس، تأثیرگذارترین متغیر مستقل بر متغیر وابسته، متغیر مسکن نسبت به گسترش ارزش‌های اسلامی است که مقدار بتا در این مورد ۰/۳۴۷ است. یعنی یک واحد در انحراف معیار متغیر مسکن ۰/۳۴۷ واحد تغییر در انحراف معیار متغیر وابسته ایجاد می‌شود. سایر متغیرها به ترتیب اهمیت تأثیرگذاری بر متغیر وابسته شامل مقدار استفاده از فضای سبز با مقدار بتای ۰/۲۰۹، فروشگاه با مقدار بتای ۰/۲۰۴، مسجد با مقدار بتای ۰/۱۷۲ و مدرسه ۰/۰۲۶ می‌باشند بنابراین محلات مسکونی و فضای سبز اثرات زیادی در گسترش ارزش‌های اسلامی دارند.

نتیجه‌گیری

از آنجا که کالبد هویت خود را از محتوا می‌گیرد در نظم و ساماندهی شهرهای اسلامی، مسائل دینی نقش اول را دارند؛ بنابراین بُعد کالبدی و محتوایی (بُعد مادی و معنوی) را هم‌زمان مورد توجه قرار می‌دهد. شهرسازی اجرایی در شهر و سکونتگاه اسلامی باید به باورهای دینی شهروندان توجه کرده تا زمینه برای رعایت حقوق شهروندی، امنیت اجتماعی، برابری در دسترسی به خدمات شهری و رعایت حقوق گروه‌های خاص مثل فقرا، سالمندان و... تا ایجاد تعادل و پایداری در شهر باشد، اما در شهرسازی جدید به دلیل کم‌توجهی به ارزش‌های اسلامی و فراموشی نقش گذشته کاربری‌های شهری در آنها چالش‌هایی از جمله از بین رفتن تجانس اجتماعی با تفکیک طبقات اجتماعی و ناهمگنی محدوده‌های جغرافیایی در شهر، زندگی در ساختمان‌های بلند عدم ارتباط با آسمان و زمین و عدم تدبیر در آیات آسمانی و زمینی، تبدیل خانه‌های بزرگ مسکونی به واحدهای اجاره‌ای کوچک، شکل‌گیری مراکز بزرگ تجاری جدید و لوکس و تنزل جایگاه بازار سنتی، شکل‌گیری محلات فقیرنشین و... را در شهرها شاهد هستیم که نیازمند رعایت اصول و ارزش‌های اسلامی در شهرسازی جدید است. بنابراین شهرسازی اسلامی در شهر، و مخصوصاً در محله، با حضور مسجد (مرکزی برای عبادت و کارکردهای اجتماعی) و مدرسه (مرکز تعلیم و تربیت) با توجه به جهان‌بینی توحیدی و احیای اخلاق دینداری در متن زندگی و اشاعه آن در بین شهروندان هستند تا اندیشه، معنویت حاکم و موجبات کارآمدی جامعه شهری را فراهم آورد.

در این راستا، پژوهش حاضر با هدف تحلیل نحوه قرارگیری کاربری‌های شهری در گسترش ارزش‌های اسلامی انجام شده و یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که بین فراگیری کاربری‌ها و گسترش ارزش‌های اسلامی رابطه معناداری وجود دارد که نشان‌دهنده تأثیر کاربری‌های شهری در ارزش‌های اسلامی است و همچنین نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل؛ کاربری‌ها (مدرسه، فروشگاه، مسجد، فضای سبز و خانه) نقش مهمی در تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته (گسترش ارزش‌های اسلامی) دارند در محدوده مورد مطالعه کاربری‌های جدید شهری نقش مهمی در احیای ارزش‌های اسلامی داشته‌اند.

با توجه به نتایج به‌دست آمده از تحقیق پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- رعایت مقیاس عملکردی کاربری‌ها (مسجد، مدرسه و فضای سبز) با توجه به ظرفیت مکان مورد نظر.
- ایجاد فضاهای عمومی مثل میدان و پارک در محلات به منظور گسترش روابط و تعاملات اجتماعی میان مردم.
- تأکید بر نقش محوری مسجد در محلات شهری.
- تمرکز کاربری‌های مورد نیاز در محلات مسکونی به منظور دسترسی راحت‌تر ساکنین.
- ایجاد فضاهای امن شهری از جمله: پارک‌ها و بوستان‌ها.
- تقویت نقش مساجد به وسیله انجام مراسمات و جشن‌های مذهبی و... در آن و قرارگیری فرهنگسراها و کاربری‌های سازگار در کنار آن.
- ایجاد فضاهای عمومی بیشتر در شهر در جهت تقویت مراودات و ارتباطات اجتماعی افراد با توجه به تأکید اسلام بر مسأله وحدت اجتماعی و تقویت ارتباطات جمعی.
- توجه ویژه به معلولان، سالمندان، کودکان و غیره در برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای مختلف شهر و تأمین دسترسی راحت و مناسب آنان به فضاهای شهری.
- در نظر گرفتن مفهوم و مبانی مربوط به واحدهای همسایگی در فرایند برنامه‌ریزی و طراحی شهری جهت تقویت همبستگی اجتماعی و ایجاد امنیت.

منابع

- آیت‌الله اراکی، محسن (۱۳۹۴)، مدرسه عالی دارالشفاء، قم، ۹مهر.
- الهی‌زاده، محمدحسن؛ سیروسی، راضیه (۱۳۹۳)، «الگوسازی مسکن بر پایه سبک زندگی اسلامی»، فصلنامه سبک زندگی دینی، پاییز: ۳۵-۷۰.
- امیری، حکمت؛ قنبری، معصومه (۱۳۹۳)، «شناخت‌های شهر اسلامی با تأکید بر متون اسلامی»، کانون ملی معماری ایران همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری تبریز.
- اوصانلو، علی؛ کاشانی جو، خشایار (۱۳۹۲)، «تبیین الگوی مکان‌سازی در شهر اسلامی (نمونه موردی سبزه میدان زنجان)»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- بیات، بهرام (۱۳۹۴)، «رویکرد اسلامی به شهر؛ ویژگی‌های شهر اسلامی»، فصلنامه علمی پژوهشی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، سال چهارم، شماره اول: ۱۳۷ - ۱۶.

- پیربابایی، محمد تقی؛ فرخی، مریم (۱۳۹۳)، «تأملی بر مفهوم منظر شهری در شهرهای ایرانی- اسلامی از گذشته تا به حال»، اولین همایش ملی معماری و شهر سازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- جعفریان ثمین؛ قهری، حامد و دیگران (۱۳۹۲)، «تحلیل و بررسی جایگاه مسجد به عنوان نمادی از شهر ایرانی- اسلامی»، اولین کنفرانس معماری و فضاهای شهری پایدار، دانشگاه فردوسی مشهد.
- حمزه‌نژاد، مهدی؛ معین‌مهر، صدیقه (۱۳۹۲)، «اصول اجتماعی طراحی شهر و محله، براساس متون اسلامی»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- خدایی، جواد؛ خزاعی، مریم (۱۳۹۳)، «بررسی تطبیقی مکان‌گزینی مساجد محله‌ای در بافت قدیم و جدید به منظور ارتقاء ساختار هویتی محلات (نمونه موردی مشهد)»، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، شورای اسلامی شهر مشهد.
- رائفی‌پور، علی‌اکبر (۱۳۹۴)، پنجاهمین همایش روایت عهد با موضوع «معماری اسلامی»، مسجد بقیه الله العظم، ۱۳ اسفند.
- رحیم‌پور ازغدی، حسن (۱۳۹۲)، «شاخص‌های شهر اسلامی»، تالار نورمشهد، ۹ تیر.
- سجادزاده، حسن؛ پرندوش، سینا و دابی‌چی، محمد (۱۳۹۲)، «هویت اسلامی در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی و احیای هویت بومی معماری اسلامی- ایرانی»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- سلیمانی مقدم، پرویز؛ امان‌پور، سعید و غفارزاده، فرحناز (۱۳۹۴)، «تحلیل توزیع فضایی کاربری‌های شهری منطقه ۳ شهرداری اهواز با تأکید بر کاربری آموزشی»، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، سال ششم: ۳۵-۵۲.
- سویزی، امیر؛ غفاری، مرضیه (۱۳۹۳)، «ارتقاء هویت ایرانی اسلامی در شهرسازی و معماری محلات شهرهای جدید (نمونه موردی: محله استاد شهریار (V B) شهر جدید پولادشهر اصفهان)»، اولین کنفرانس نیارش شهر پایا.
- فراهانی، مریم؛ نارنگی، مهدی (۱۳۹۲)، «رهیافتی بر ارتباط عدالت و معماری در جوامع اسلامی (مطالعه موردی بازارهای تاریخی ایران)»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- قزلباش، رحیم؛ نجاری الموتی، آمنه (۱۳۹۲)، «واکاوی ویژگی‌های کالبدی فرم شهر اسلامی، با بررسی نمونه‌هایی از اندلس تا هند»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

- کریمی، مهشید (۱۳۹۲)، «بازخوانی اصول مکان‌یابی مسجد در شهر اسلامی»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- کلانتری، عبدالحسین؛ نصر اصفهانی، آرش و آرام، هاشم (۱۳۹۲)، توزیع فضایی امکانات و خدمات و تناسب آن با جمعیت ساکن در مناطق شهر تهران، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، گروه پژوهش‌های راهبردی اجتماعی و فرهنگی.
- گودرزی سروش، محمد مهدی؛ امین‌زاده گوهریزی، بهناز و نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۱)، «تجلی اندیشه اسلامی در شهر با حضور مدرسه در محله»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره هفتم: ۵-۱۸.
- لطیفی، غلامرضا؛ صفری چابک، ندا (۱۳۹۲)، «بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی اسلامی بر پایه اصول نوشهر گرایی، فصلنامه مطالعات شهری، شماره هفتم: ۳-۱۲.
- محمدیان، وحید؛ وثیق، بهزاد (۱۳۹۳)، «ساخت فضای کالبدی شهر ایرانی اسلامی»، ششمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های اسلامی، شورای اسلامی شهر مشهد.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، نتایج حاصل از سرشماری نفوس و مسکن دروه ۱۳۹۵.
- مشکینی، ابولفضل و دیگران (۱۳۹۲)، «ارزیابی کیفیت محیط بین محلات برخوردار و کم‌برخوردار با روش تاپسیس و انتروپی مطالعه مقایسه بین محلات فرامرز و نوده (منطقه ۲ شهرداری مشهد)»، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، مشهد.
- مهندسین مشاور طرح و آمایش (۱۳۸۸)، طرح جامع تجدید نظر شهر ارومیه، اداره کل راه و شهرسازی استان آذربایجان غربی.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۷۹)، «صفات شهر اسلامی از نگاه قرآن کریم»، مجله صحیفه مبین، شماره ۲۲: ۴-۴۰.
- وطن‌خواه، مسعود؛ کمالی باغراهی، اسماعیل و خوشاب، علی (۱۳۹۳)، «بررسی نقش مذهب در شکل‌دهی و گسترش شهرهای ایران؛ با تأکید بر دین اسلام»، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، شورای اسلامی شهر مشهد.
- Barrett, Kimberly L; Lynch, Michael (2015), "Social Justice and Criminal Justice", Elsevier: 386-391.
- Bertram, Christine; Rehdanz, Katrin (2015), "Analysis The role of urban green space for human well-being", *Ecological Economics* 120: 139-152.
- Boussauw, Kobe; van Meeteren, Michiel; Witlox, Frank; Boussauw, Kobe (2014), "Short trips and central places: The home-school distances in the Flemish primary education system (Belgium)", *Applied Geography* 53: 311-322.

- Graham, Marnie (2015), "Everyday human (in) securities in protected urban nature – Collaborative conservation at Macassar/Wolfgat dunes nature reserves, Cape Town, South Africa", *Geoforum* 64: 25–36.
- R. Wolch, Jennifer; Byrne, Jason; P. Newell, Joshua (2014), urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities 'just green enough', *Landscape and Urban Planning* 125: 234–244.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی